



O'ZBEKISTON AKTSIYADORLIK JAMIYATLARIDA KORPORATIV BOSHQARUVNI SAMARALI AMALGA OSHIRISH MEKANIZMLARI

Akmal Shermuhamedov

катта ўқитувчи,

Тошкент давлат иқтисодиёт университети

E-mail: skazka.6313@gmail.com

Annotatsiya. *Hozirgi kunda mamlakatimizda bozor iqtisodiyoti faoliyat yuritishining zaruriy institutlari amaldagi qonunlarda o'z ifodasini topgan, shu bilan bir vaqtda yangi shakllangan korporativ tadbirkorlik tuzilmalarida boshqaruv samaradorligini ta'minlash raqobatni hamda mulkdorlar huquqini himoya qilish muammolarini hal etishda mavjud institutlar samaradorligi pastligi kuzatilmoqda.*

Kalit so'zlar: *samaradorlik, tadbirkorlik, birja, korporativ boshqaruv, moliyaviy mustahkamlik, korporatsiya.*

МЕХАНИЗМЫ ЭФФЕКТИВНОЙ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ В АКЦИОНЕРНЫХ ОБЩЕСТВАХ УЗБЕКИСТАНА

Акмаль Шермухамедов

старший преподаватель,

Ташкентский государственный экономический университет

E-mail: skazka.6313@gmail.com

Аннотация. *В настоящее время необходимые институты рыночной экономики в нашей стране отражены в действующем законодательстве, а эффективность управления во вновь образованных корпоративных бизнес-структурах невысока в решении проблем конкуренции и защиты прав собственности.*

Ключевые слова: *эффективность, предпринимательство, фондовый рынок, корпоративное управление, финансовая устойчивость, корпорация.*

MECHANISMS FOR EFFECTIVE IMPLEMENTATION OF CORPORATE MANAGEMENT IN UZBEKISTAN JOINT STOCK COMPANIES

Akmal Shermukhamedov

senior teacher, Tashkent State University of Economics

E-mail: skazka.6313@gmail.com

Abstractat. *Present, necessary institutions of market economy in our country are reflected in current legislation, and management efficiency in newly formed corporate business structures is low in solving the problems of competition and protection of property rights.*



Key words: *efficiency, entrepreneurship, stock market, corporate governance, financial stability, corporation.*

Korporativ boshqaruv munosabatlari sohasi ushbu yo'nalishdagi institutlar samaradorligini oshirishda katta imkoniyatga ega hisoblanadi. Har qanday davlatning iqtisodiyoti o'zaro aloqada faoliyat ko'rsatuvchi va shu bilan bir paytda bir-biri bilan raqobatlashuvchi ko'p sonli unsurlardan tarkib topgan ko'p pog'onali va qatlamli tizimni ifodalaydi, bu unsurlarning asosiysi tadbirkorlik hisoblanadi. U siz zamonaviy bozor iqtisodiyoti bir maromda va uzluksiz faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishi mumkin emas. Shularni inobatga olib ishida tadbirkorlik, uning Aktsiyadorlik shaklining maqsadi va faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan.

I. Ansoff ta'rifiga ko'ra, korporatsiya bu – tadbirkorlik faoliyatini tashkil qilishning iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda keng tarqalgan, yuridik maqomi, ishbilarmonlik mulki va yollanib ishlaydigan professional boshqaruvchilarning yuqori bo'g'inida boshqaruv funksiyalarini ko'zda tutadigan shaklidir.

Aynan korporatsiyalar sanoati rivojlangan mamlakatlar iqtisodiy kuchining, milliy iqtisodiyotlarning jahon bozoridagi raqobatbardoshligining asosini tashkil qilishini tan olish lozim. Bu haqda quyidagi dalil ham guvohlik beradi: garchi yirik korporatsiyalar zimmasiga tadbirkorlik tuzilmalari tarkibida kichik ulush to'g'ri kelsada, aynan ular milliy iqtisodiyotning yuzi va sifatini, uning jahon xo'jaligidagi raqobatbardoshligini belgilab beradi.

Masalan, AQShda korporatsiyalar sanoat firmalari umumiy sonining atigi 18 foizini tashkil etsada, biroq bunda sanoat mahsulotlari hajmining 90 foizini ishlab chiqaradi. Shu sababli, Dj. K. Gelbreyt va boshqa bir qator tadqiqotchilar yirik korporativ tuzilmalarni sanoat tizimining asosi sifatida ko'rib chiqadilar.

Ta'kidlash joizki, korporatsiyalarning shakllanishi va rivojlanishi milliy iqtisodiyotning rivojlanish tendensiyasi hisoblanadi, chunki yirik korporativ tizimlar rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotining ham, butun jahon xo'jaligining ham asosini tashkil qiladi. Ular ishlab chiqarishni makroiqtisodiy tartibga solishni optimallashtiradi, iqtisodiyotni modernizatsiyalash strategiyasini shakllantirish va amalga oshirishda davlatning hamkori sifatida ishtirok etadi.

Korporatsiyalarning u yoki bu mamlakat iqtisodiy tizimidagi o'рни va roli ularning umumiy takror ishlab chiqarish jarayonidagi faoliyati, uning resurslar bilan ta'minlanganligi bilan belgilanadi. Yirik tadbirkorlik ishlab chiqarishni yuqori darajada umumlashtirish, kapitalni birlashtirish va markazlashtirishga asoslanadi. U sanoat ishlab chiqarish salohiyatining negizini tashkil qiladi.

O'tgan hafta davomida, ya'ni 10 – 16 avgust kunlari "O'zbekiston respublika tovar-xom ashyo birjasi" AJ ning barcha savdo platformalarida 1 219,0 mlrd so'mlik tovarlar sotilgan bo'lib, bu avvalgi haftaga nisbatan 29,1% ga kamdir. Bunda sotuvlarning 84,3% – birja savdolari, 1,4% – ko'rgazma-yarmarka savdolari, 14,0% – elektron davlat xaridlari va 0,3% – avtoraqamlarning onlayn-auksioniga to'g'ri keldi.



Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'yektlari ishtirokida tuzilgan bitimlarning umumiy hajmi 426,5 mlrd so'mni tashkil qildi. Davlat xaridlari tizimlarida o'tkazilgan elektron savdolar natijasida byudjet va korporativ buyurtmachilarining qariyb 26,8 mlrd so'mlik mablag'lari tejaldi.

Ko'rib chiqilayotgan davr mobaynida onlayn auksion orqali 2 272 ta avtoraqamlar sotildi, sotilgan davlat raqam belgilarining umumiy summasi 4,1 mlrd so'mni tashkil qildi. Raqobatli savdolar natijasida bitimlarning 2,9% birinchi toifadagi avtoraqamlarga, 8,8% ikkinchi, 9,2% uchinchi, 12,9% to'rtinchi, 20,0% beshinchi va 46,0% oltinchi toifa avtoraqamlarga tegishlidir. Birja savdolari. Ko'rib chiqilayotgan davrda ochiq birja savdolari orqali jami 1 027,6 mlrd so'mlik tovar resurslari sotildi. Sotuvchi korxonalar mahsulotlarni tasdiqlangan jadvallarga rioya qilgan holda birja savdolariga qo'yishdi, shu jumladan:

Paxta yog'i. O'tgan haftada birjaning paxta yog'i bozorida narxlarning pasayish holatlari kuzatildi. Xususan, 29-30 avgust kunlari birja savdolari orqali 1 462,0 tonna paxta yog'i sotilgan. O'tgan uch kun mobaynida barcha navli paxta yog'ining kunlik o'rtacha narxlari mahsulotning bir tonnasi uchun 17 777,0 ming so'mdan 17574,99 ming so'mgacha, ya'ni 1,16% ga pasaydi.

Paxta yog'ining birjadagi narxlarini pasayishiga mos tarzda texnik paxta chigiti va paxta yog'ining boshlang'ich narxlarini sotuvchi-korxonalar tomonidan pasaytirilganligi o'z ijobiy ta'sirini o'tkazdi.

Xususan, ko'rib chiqilayotgan davrda paxta yog'ining boshlang'ich narxi mahsulotning bir tonnasi uchun o'rtacha 15 375,6 ming so'mdan 14 158,6 ming so'mgacha, ya'ni 8% ga pasaygan.

Shakar ichki talab o'sishda davom etmoqda. Bu esa narxning sezilmas darajada ko'tarilishiga sabab bo'ldi.

Hafta davomida birja savdolariga 9 300,0 tonna shakar qo'yildi va ushbu hajmning barchasi, ya'ni 100% sotilgan.

Ko'rib chiqilayotgan davrda shakarning barcha kategoriyasi bo'yicha shakllangan kunlik o'rtacha narxlar mahsulotning bir tonnasi uchun 7 253,4 ming so'mdan 7 517,7 ming so'mgacha, ya'ni 3,6% ga ko'tarildi. O'tkazilgan birja savdolari natijasida mahalliy shakarning 3-kategoriyasi bo'yicha shakllangan o'rtacha haftalik narxi mahsulotni bir tonnasi uchun 7 583,8 ming so'mni tashkil etdi.

Birjaning sement bozorida ichki talabning o'sishiga qaramasdan barqarorlik saqlanmoqda. Xususan, sement bo'yicha o'tkazilgan birja savdolarida ishtirok etgan xaridorlarning o'rtacha kunlik soni avvalgi haftaga nisbatan 2,4% ga o'sib, 714 ta ishtirokchini tashkil qildi. O'tgan haftada birja savdolariga 161 026,0 tonna sement qo'yildi va ulardan 140 970,0 tonnasi, ya'ni 87,5% sotildi. O'rtacha kunlik sotuv hajmlari 46,9 ming tonnani tashkil qildi.



Ko'rib chiqilayotgan davrda sementning barcha kategoriyasi bo'yicha shakllangan kunlik o'rtacha narxlar mahsulotning bir tonnasi uchun 567,2 ming so'mdan 571,9 ming so'mgacha, ya'ni atigi 0,8% ga o'sdi.

Eslatib o'tamiz, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 4-apreldagi PQ-4664-son qaroriga muvofiq «O'zbekneftgaz» AJ tasarufidagi Buxoro neftni qayta ishlash zavodi tomonidan birja savdolariga qo'yiladigan avtomobil benzinining boshlang'ich narxlari, jahon birjalardagi Brent neftining kotirovkalaridan kelib chiqib shakllanadi.

Tadbirkorlik iqtisodiy faoliyat sub'yektlarining ishlab chiqarishni tashkil qilishga yo'naltirilgan mustaqilligi, faolligi va tashabbuskorligiga asoslangan ijtimoiy-iqtisodiy holatni ifodalaydi. Har qanday tadbirkorlik faoliyati, jumladan, Aktsiyadorlik jamiyatlari (korporatsiyalar)ning asosiy maqsadi bu – tadbirkorlik daromadi yoki foyda olish uchun moddiy yoki boshqa ne'matlar ishlab chiqarish va bozorda iste'molchilar orasida taqsimlashdir. Bundan tashqari, shu bilan bir paytda tadbirkorlik yangi ish o'rinlari yaratish, davlat va mahalliy byudjetlarni soliqlar to'lash yo'li bilan to'ldirish kabi muhim ijtimoiy funksiyalarni bajaradi.

"O'zbekiston respublika tovar-xom ashyo birjasi" AJ aktivlari 2021-yil 3-chorakda 2020-yilning shu davriga nisbatan 53,89 foizga o'sib, 3,37 trillion so'mni tashkil qildi. Kompaniya daromadi 209,15 mlrd so'mni tashkil etdi, bu 20-yilning 3-chorakiga nisbatan 61,08% ga ko'pdir. Sof foyda 3-chorakdagi 65,42 mlrd so'mdan hozirgi 112,51 mlrd so'mga (+ 71,97%) o'sdi. Kompaniyaning sof foyda marjasi 2020-yil 3-chorakdagi 50,38 foizdan 2021 yilning mos davrida 53,79 foizgacha oshdi. Kompaniyaning yalpi marjasi ham 87,72 foizdan 90,40 foizga oshdi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, korporativ tadbirkorlik uzoq shakllanish davrini bosib o'tgan va dunyo mamlakatlari ichida ushbu faoliyatning samarali shakli sifatida tan olingan. Avstriyalik sotsiolog va iqtisodchi Y. Shumpeter o'zining «Iqtisodiy rivojlanish nazariyasi» kitobida "tadbirkor iqtisodiy omil sifatida ahamiyati bo'yicha kapital, mehnat va yer bilan bir xil darajada turadi", deb ta'kidlagan.

Korporativ boshqaruv sohasidagi O'zbekiston olimlari va mutaxassislarining ta'kidlashicha, mamlakatda korporativ munosabatlarning rivojlanish jarayoni umuman olganda bozor munosabatlariga o'tish yo'llari va ularning iqtisodiy rivojlanish xususiyatiga ta'siri bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'liq jihatlarga tobora ega bo'lib bormoqda. Aynan iqtisodiyot tarmoqlarida olib borilgan islohotlar jarayoni ko'p jihatdan davlatning qonunchilik tizimi xususiyatlari, iqtisodiy, ijtimoiy va texnologik shart-sharoitlari bilan bog'liq bo'lgan holda Aktsiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv modelini shakllanishi va rivojlanishi bilan bog'lanadi. Shulardan kelib chiqib ishida milliy korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish va uning samarali faoliyat ko'rsatishini ta'minlovchi tamoyillarga mos vazifalari asoslangan (1-rasm).



Korporativ boshqarish tamoyillari talablarini to'liq bajarish Aktsiyadorlik jamiyatiga eng kam sarf-xarajat bilan katta miqdorda uzoqqa mo'ljallangan investisiyalar jalb etishni, yangi innovatsion texnologiyalarni faol joriy etishni ta'minlaydi. Shuni inobatga olganda korporativ boshqaruv organlari Aktsiyadorlar huquqlarini himoyalash, ularga bir xil munosabatda bo'lish, manfaatdor tomonlar hamkorligini rag'batlantirish, axborotlarni belgilangan vaqtlarda to'liq ochib berish, korxona menejmentini nazorat qilishni ta'minlash bo'yicha vazifalarni hal etishning samarali mexanizmlarini qo'llashni talab etadi.

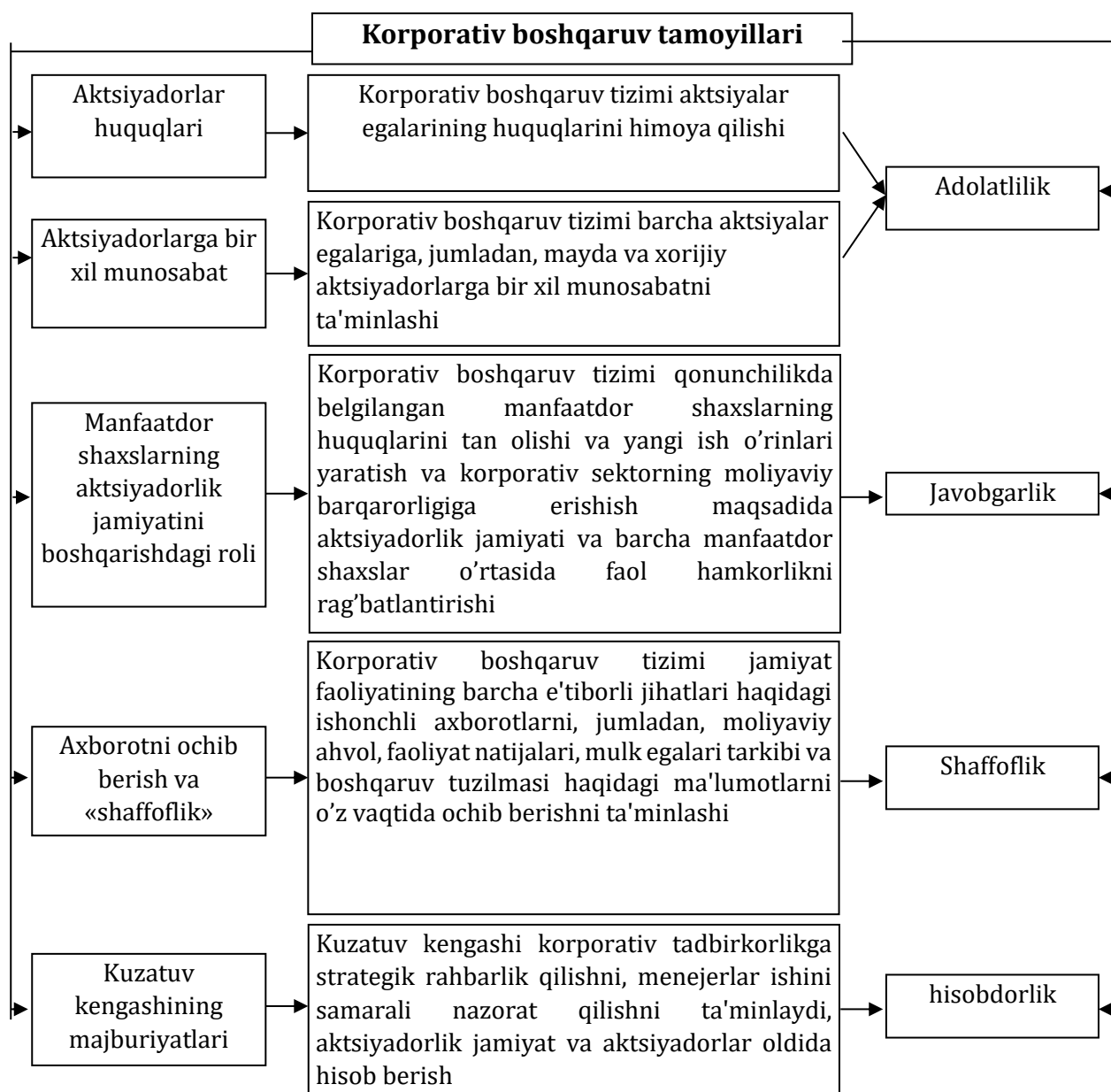
Hozirgi paytda respublikamizda korporativ boshqaruv modelining takomillashtirish va uni samarali yuritishiga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatayotgan omillar orasida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- mamlakatdagi barqaror makroiqtisodiy vaziyat va iqtisodiy siyosat;
- jamiyatda aktsiyalarga egalik qilishning muayyan tuzilmasi;
- moliyalashtirish manbalarining o'zaro nisbati;
- qonunchilik tizimi va huquqiy madaniyatning rivojlanish bosqichlari va zamonaviy xususiyatlari;
- yuzaga kelgan ishbiarmonlik munosabatlari amaliyoti;
- davlatning iqtisodiyotga aralashuv darajasi va uning huquqiy tizimni tartibga solishdagi roli.

Korxonalar moliyaviy holatini umumiy baholashdan keyingisi moliyaviy tahlil bosqichi bo'lib, korxonalarning moliyaviy mustahkamligi tahlili hisoblanadi. Moliyaviy mustahkamlikni tahlil qilishdan oldin moliyaviy mustahkamlikning mazmuni to'g'risida kelishib olishimiz lozim.

Iqtisodiy adabiyotda moliyaviy mustahkamlikka va balans likvidligiga bir xil ta'rif berishadi va aniqlanayotgan ko'rsatkichni yoki moliyaviy mustahkamlik yoki balans likvidligi, ya'ni korxonalarning olingan qarzlarni qaytarib berish qobiliyatiga egalik deb tushuniladi. Moliyaviy mustahkamlik va balans likvidligi — bu o'z mazmuniga ega bo'lgan ikki xil moliyaviy ko'rsatkichlar bo'lib, korxonalar moliyaviy faoliyatini har xil nuqtai nazardan ifodalaydi.

Davlat ulushiga ega bo'lgan Aktsiyadorlik jamiyatlari faoliyati monitoringida korporativ boshqaruvning zamonaviy xalqaro standartlaridan foydalanish istiqbollarini amalga oshirishda korporativ boshqaruv tamoyillari va uning samarali tizimiga o'tish vazifalari muhim o'rinni egallab, uni biz quyidagi 1- rasmda izohlashga xarakat qilamiz.



1-rasm. Korporativ boshqaruv tamoyillari va uning samarali tizimiga o'tish vazifalari²

Aktsiyadorlik jamiyatlari faoliyati monitoringida korporativ boshqaruvning zamonaviy xalqaro standartlaridan foydalanishda mustahkamlik ko'rsatkichi kompleks sifatidagi ko'rsatkich bo'lib, u:

- Aktsiyadorlik jamiyatlari murakkab bozor munosabatlari davrida ishlab chiqarishni saqlanib qolish imkoniyatini;
- Aktsiyadorlik jamiyatlari mablag'laridan erkin ravishda foydalanish imkoniyati borligini;
- ishlab chiqarishni to'xtatmasdan, mahsulot sotish imkoniyati borligini;
- Aktsiyadorlik jamiyatlari faoliyatining umumiy mustahkamligini;

² Muallif tomonidan tuzilgan.



– Aktsiyadorlik jamiyatlari faoliyatiga to'g'ri boshqaruvlik qilinayotganligini;

– Aktsiyadorlik jamiyatlarida mavjud moliyaviy resurslarni bozor munosabatlarining talablariga javob berishligini;

– Aktsiyadorlik jamiyatlarining zaxira va harajatlarga bo'lgan ehtiyojlarini qoplovchi manbalar borligi darajasini ko'rsatadi.

Demak, iqtisodiy mustahkamlik Aktsiyadorlik jamiyatlari moliyaviy resurslarining shakllanishi va ulardan foydalanish bilan aniqlanadi. Unga ham ichki, ham tashqi omillar, shart-sharoitlar ta'sir etadi.

Ichki omillar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

– Aktsiyadorlik jamiyatlarida ishlab chiqarishning barqarorligi;

– ishlab chiqarishni tashkil qilish;

– ishlab chiqarishni boshqarish;

– korxona nizom fondining hajmi;

– Aktsiyadorlik jamiyatlari harajat va daromadlarining nisbati;

– o'zlik mablag'larining manbalari va davlat ulushiga ega bo'lgan aktsiyadorlik jamiyatlari majburiyatlarining nisbati;

– korxona aylanma mablag'lari tarkibi.

– “O'zbekiston respublikasi tovar xom-ashyo birjasi” AJ o'z faoliyatida boshqa korxona va tashkilotlar bilan iqtisodiy aloqalarda bo'lar ekan, korxonalar moliyaviy mustahkamligiga tashqi omillar ham ta'sir etadi, ular tarkibida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

– aktsiyadorlik jamiyatlarining tovarlar bozoridagi holati;

– aktsiyadorlik jamiyatlarining eksport va import aloqalari;

– aktsiyadorlik jamiyatlarining boshqa korxonalar, ta'minlovchi va iste'molchi korxonalar bilan aloqalarda ishga oid aktivligi;

– bank organlari, debitor va kreditorlar bilan aloqalar;

– respublikada amalga oshirilayotgan iqtisodiy siyosat, soliq, narx-navo va moliya, bank siyosati, texnika, texnologiya siyosati.

Bu aktsiyadorlik jamiyatlari moliyaviy mustahkamlikning mazmuni shundan iboratki, moliyaviy mustahkamlikni o'lchash, baholash uchun foydalaniladigan ko'rsatkichlar tizimini chegaralab olish lozim. Lekin ma'lumki, davlat ulushiga ega bo'lgan Aktsiyadorlik jamiyatlari moliyaviy resurslarining shakllanish, taqsimlanish va foydalanish samaradorligi ularning umuman moliyaviy holati bo'lsa, moliyaviy mustahkamligi korxonalar faoliyatini faqat bir shaklini, yo'nalishini ifodalaydi.

Mening fikrimcha, davlat ulushiga ega bo'lgan Aktsiyadorlik jamiyatlari moliyaviy ko'rsatkichlarni, shu jumladan, moliyaviy mustahkamlik bo'yicha ham kriteriyalar emas, optimal yoki me'yoriy darajalari tasdiqlanishi kerak.

Davlat ulushiga ega bo'lgan Aktsiyadorlik jamiyatlari moliyaviy mustahkamlikni har xil shakllarini, har tomonlama tahlil etish uchun ikki guruh ko'rsatkichlardan foydalanish lozim, ya'ni:



1. Asosiy ko'rsatkichlar;
2. Qo'shimcha ko'rsatkichlar.

Endi bevosita davlat ulushiga ega bo'lgan Aktsiyadorlik jamiyatlari moliyaviy mustahkamlikni tahlil qilish, uni miqdoriy ifodalash to'g'risida so'z yuritsak:

Asosiy ko'rsatkichlar. Ma'lumki, davlat ulushiga ega bo'lgan Aktsiyadorlik jamiyatlari moliyaviy mustahkamlik zaxira va harajatlar, ularni qoplovchi manbalar o'rtasidagi nisbat bilan aniqlanadi. Bu manbalar uch xil bo'lishi mumkin.

1. O'zlik manbalari.

Aktsiyadorlik jamiyatlari moddiy mablag'larni qoplash uchun umumiy o'zlik manbalarining bir qismidan foydalanadi. Qolgan qismidan uzoq muddatli aktivlarni qoplash uchun foydalaniladi. Demak, korxona umumiy o'zlik manbalaridan uzoq muddatli aktivlarning qiymatini ayrib tashlashi lozim,

2. O'zlik manbalari va korxonaning uzoq muddatli majburiyatlari. Demak, o'zlik manbalariga korxonaning uzoq, muddatli majburiyatlari qo'shiladi,

3. Manbalarning hammasi, ya'ni o'zlik manbalar va korxonaning uzoq-qisqa muddatli majburiyatlari.

Ko'rinib turibdiki, mamlakat iqtisodiyotidagi Aktsiyadorlik jamiyatlari uchun samarali korporativ boshqaruv tizimiga o'tish muammolarini ijobiy hal qilish uchun tashkiliy-iqtisodiy sharoitlar yetarlidir. Biroq, agar XX asrning 90-yillarida aktsiyadorlik jamiyatlarini shakllanishining nazariy va amaliy masalalari ko'proq ahamiyatga ega bo'lgan bo'lsa, hozirgi paytda integrasion o'zaro aloqalarning oqilona yo'llarini izlab topish, strategik rejalashtirish va boshqarish, yirik integrasiyalashgan ishlab chiqarish tuzilmalarini optimal tarkibini yaratish, aktsiyadorlar huquqini himoyalash korporativ boshqaruv va nazoratning eng dolzarb muammolari qatoriga kiradi. Aktsiyadorlar 2021-yilda xayriya xarajatlari chegarasini qayta ko'rib chiqadilar. Joriy yilning 19 noyabrida eVOTE orqali "O'zbekiston Respublika tovar-xom ashyo birjasi (<https://uzex.uz/ExecutiveBoard>)" AJ aktsiyadorlarining navbatdan tashqari umumiy yig'ilishini o'tkazishga (<http://openinfo.uz/ru/announce/12390/>) tayinlandi. elektron ovoz berish xizmati (<http://evote.uz/>). Xulosa qilib aytsak maxalliy va chet ellik investorlarning O'zbekiston fond bozoriga bo'lgan ishonchi va qiziqishlari ortgan va aksionerlik jamiyatlarining daromadi xam sezilarli darajada ko'payganligini aytishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Терешина Н.П., Сорокина А.В. Корпоративное управление: Учебное пособие. –М.: МГУПС (МИИТ), 2014. – 218 с.
2. Умарходжаева М.Ф., Исмаилов А.Р. "Корпоратив бошқарув-2" Ўқув қўлланма. – ТДИУ, 2019. – 218 бет.
3. Ўрмонов Н.Т., Исмаилов А.Р. "Корпоратив бошқарув: принциплар, сиёсат ва амалиёт". Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисод-молия, 2019. – 254 бет.



-
4. Элмирзаев С. Корпоратив бошқарув. Ўқув қўлланма. – Т.: Иқтисод-молия, 2019. – 415 бет.
 5. Bob Tricker – Corporate Governance, Principles, Policies and Practices, 3rd edition, Oxford online resources center, 2012 – 904pp.
 6. Ташходжаев М.М., Умарходжаева М.Г., Шермухамедов А.К., Каюмова М.Ш. “Корпоратив маданият” Ўқув қўлланма. – ТДИУ, 2021. -169 б.
 7. Шермухамедов А. К. ПРИЧИНЫ, ВОЗДЕЙСТВИЯ НА МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ КЛАСТЕРАМИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И ТЕКСТИЛЬНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ В СОСТОЯНИИ ПАНДЕМИИ COVID-2019 //Актуальные научные исследования в современном мире. – 2020. – №. 6-3. – С. 290-294.
 8. <https://uzex.uz/uz-Cyrl/News/weekly-uzex-digest-10-16-avgust>